

Summary

Antipenko A. V. Terrorist conflict as an object of international law regulation of armed conflicts. — Article.

Proved a proposal to improve the effectiveness of international legal effect on terrorism through the introduction of this crime in the field of regulation of the international law of armed conflict. Basis for this is recognized qualification of terrorism as a specific kind of armed conflict.

Keywords: terrorism, act of terrorism, terrorist conflict, armed conflict, irregular, international law of armed conflict, methods and means of armed struggle.

УДК 343.2/7:17.023.33

С. А. Хімченко

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день все більшої актуальності набувають питання, пов'язані з встановленням кримінальної відповідальності за клонування людини. Клонування людини породжує перед наукою велику кількість нерозв'язаних проблем і незрозумілих питань. Людство тут стикається з явищем не тільки невідомим, а й небезпечним.

Як відзначає Г. К. Федоров, процесу створення норм права звичайно передує виявлення потреби в урегулюванні певної сфери суспільних відносин. При цьому здійснюється науковий аналіз, оцінка дійсності, вироблення поглядів і концепцій про майбутнє правове регулювання, максимальне врахування суспільної думки та думки окремих фахівців — практиків і вчених [1, 279]. Проте в даній ситуації видається, що, незважаючи на те, що на даний час операції з клонування не є поширеними, а клонування людини взагалі можливе лише гіпотетично, відсутність достовірних даних про наслідки таких операцій вимагає здійснення упереджувачого правового регулювання, в тому числі з використанням кримінально-правових заборон. Необхідність превентивного правового регулювання у цій сфері пов'язана із ризиком і наслідками застосування технології клонування, які стосуються не лише сучасного, але й майбутніх поколінь [2, 7-11].

Таким чином, критерій поширеності чи, навпаки, непоширеності певних діянь не слід вважати вирішальним для криміналізації діянь. Як вірно зазначається в літературі, «поширеність діянь значима, власне кажучи, лише для дрібних злочинів, діянь невеликої суспільної небезпеки. Їхня поширеність скоріше є доводом на користь переслідування не в кримінальному, а в адміністративному, дисциплінарному і т.п. порядку... Що ж стосується менш тяжких, а тим більше тяжких та особливо тяжких злочинів, то їхня поширеність при криміналізації не відіграє ролі. Кожен окремий злочин має достатню кримінальну суспільну небезпечність» [3, 133].

Термін «клонування» (англ. *cloning* від грец. *klon* — гілка, паросток) у найзагальнішому значенні означає точне відтворення якого-небудь об'єкта

кілька разів. Об'єкти, отримані в результаті клонування, називаються клонами. Клонування людини передбачає проведення маніпуляцій з жіночими статевими клітинами і фактичне вирощування ембріонів.

В 2001 р. американська компанія «Advanced Cell Technology» повідомила про успішне клонування людського ембріона. «АСТ» припинила розвиток ембріону до початку диференціювання тканин, намагаючись уникнути моральних та юридичних проблем. Водночас компанія «CLONAIID» заявила, що її вченими людський ембріон був клонований раніше, ніж «АСТ», проте на відміну від «АСТ» вона не збирається знищувати клоновані ембріони, а, навпаки, має намір імплантувати їх жінкам, які нададуть згоду народити клоновану дитину [4].

Розглядаючи проблеми клонування, слід враховувати, що існує два його види: терапевтичне і репродуктивне. При репродуктивному клонуванні на світ з'являється дитина, яка була імплантована на ембріональній стадії розвитку. Таке клонування виключає природне і вільне злиття генетичного матеріалу батька та матері. Терапевтичне клонування передбачає проведення досліджень на отриманому ембріоні до 14 днів його розвитку, після чого ембріон знищується. При терапевтичному клонуванні головний його результат — отримання стовбурних клітин, які можуть відновлювати функції практично будь-яких органів, а також стати основою для вирощування цих органів, що призведе до революції в трансплантології [5, 208].

Таким чином, на сьогодні на чашах терезів опинилися два доводи: з одного боку, можливість створення банку генетично ідентичних донорських органів і продовження життя конкретної людини, з іншого — небезпека зміни природи людини, яка призведе до повної загибелі або, по крайній мірі, до виродження сучасного *Homo sapiens*. Який з цих доводів «переважає» в тій чи іншій країні, відповідно і визначається напрямком правового регулювання клонування в цій країні.

В даний час у світі активно розгорнувся процес криміналізації клонування людини. Зокрема, такі склади включені в нові кримінальні кодекси Іспанії 1995 р., Сальвадору 1997 р., Колумбії 2000 р., Естонії 2001 р., Мексики (федеральний округ) 2002 р., Молдови 2001 р., Румунії 2004 р. У Словенії відповідні зміни до КК внесені у 2002 р., у Словаччині — в 2003 р. Кримінальний кодекс Франції доповнено нормою, що передбачає відповідальність за клонування згідно з Законом про біоетику від 6 серпня 2004 р. У деяких країнах (Бразилія, Німеччина, Великобританія, Японія) кримінальна відповідальність за клонування встановлена спеціальними законами. Так, наприклад, Федеральний закон ФРН про захист ембріонів 1990 р. називає злочином створення ембріона, генетично ідентичного іншому ембріону, що походить від живої або мертвої особи. У Великобританії відповідні норми містить Закон про репродуктивне клонування людини 2001 р., що передбачає санкцію у вигляді 10 років позбавлення волі або грошовий штраф, або поєднання позбавлення волі та грошового штрафу. В 2003 р. Палата представників Конгресу США прийняла закон, за яким клонування, націлене як на розмноження, так і на медичні дослідження та лікування, розглядалося як злочин з можливим 10-річним позбавленням волі і штрафом в

1 млн доларів. В січні 2009 року кримінальна відповідальність за терапевтичне клонування була скасована. В Японії парламентом 29 листопада 2000 р. був прийнятий «Закон, що регулює застосування технології клонування людини та інших подібних технологій», що містить кримінальні санкції.

Особлива увага приділяється прийняттю міжнародних нормативних актів, присвячених клонуванню. Серед них слід відзначити Загальну декларацію про геном людини і про права людини, прийняту на 29-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 11 листопада 1997 р., ст. 11 якої передбачає: «Не допускається практика, що суперечить людській гідності, така, як практика клонування з метою відтворення людської особи. Державам та компетентним організаціям пропонується співпрацювати з метою виявлення такої практики і вжиття на національному рівні необхідних заходів відповідно до принципів, викладених в цій Декларації».

12 січня 1998 р. держави — члени Ради Європи, інші держави та Європейське Співтовариство підписали Додатковий протокол до Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини [9], що набрав чинності 1 березня 2003 р. Відповідно до зазначеного Протоколу, будь-яке втручання, спрямоване на створення людини, генетично ідентичної до іншої людини — живої чи мертвої, заборонено.

19 лютого 2005 р. Організація Об'єднаних Націй закликала країни — члени ООН прийняти законодавчі акти, що забороняють всі форми клонування, тому що вони «суперечать гідності людини» і виступають проти «захисту людського життя».

Декларація ООН про клонування людини [10], прийнята резолюцією 59/280 Генеральної Асамблеї від 8 березня 2005 р., містить заклик до держав-членів заборонити всі форми клонування людей у такій мірі, у якій вони несумісні з людською гідністю і захистом людського життя.

Хоча положення названих міжнародно-правових документів не носять для України обов'язкового характеру, парламентом України прийнято Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 р. [11], відповідно до якого в Україні забороняється репродуктивне клонування людини (ст. 1), а також ввезення на територію України та вивезення з території України клонованих ембріонів людини (ст. 3). Водночас Законом не заборонено проведення клонування інших організмів. Відповідно до ст. 2 Закону, клонування людини — це створення людини, яка генетично ідентична іншій живій або померлій людині, шляхом перенесення у залишену без ядра жіночу статеву клітину ядра соматичної клітини людини. Оскільки терапевтичне клонування передбачає припинення розвитку ембріона протягом 14 днів, то очевидно, в даній статті Закону йдеться саме про репродуктивне клонування. Ця неточність Закону є досить серйозною та повинна бути виправлена шляхом заміни терміна «клонування людини» в цьому визначенні терміном «репродуктивне клонування людини».

Стаття 4 Закону передбачає, що особи, винні у порушенні цього Закону, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність

відповідно до законів України. Проте на сьогодні відповідні зміни до кримінального, так само як і цивільного законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення внесені не були.

Говорячи про кримінальне законодавство, особи, винні в порушенні законодавчої заборони здійснення репродуктивного клонування, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише у випадку, якщо в результаті їхніх дій буде створена небезпека для життя чи здоров'я особи, — за незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 Кримінального кодексу України). Справді, з точки зору міжнародних стандартів стосовно прав людини у сфері біомедичних досліджень, експеримент з проведення клонування людини не повинен бути здійснений в даний час. Технологія його проведення не відповідає вимогам, які висуваються до біоекспериментів останніми міжнародно-правовими документами, зокрема Нюрнберзьким кодексом, Гельсінською декларацією тощо, оскільки ризик серйозних негативних наслідків такого експерименту набагато перевищує потенційну вигоду від його проведення. За оцінкою більшості компетентних спеціалістів, на даному етапі клонування людини буде становити надто велику небезпеку для життя і здоров'я як жінок, так і дітей або плодів [12, 29–32; 13, 11–16]. Проте якщо створення такої небезпеки доведено не буде, особа кримінальній відповідальності не підлягає, оскільки відповідно до ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Слід відзначити, що у проекті Кримінального кодексу України передбачалася кримінальна відповідальність за проведення досліджень з метою відтворення (реплікації) людини методом клонування. Однак цей пункт з Кодексу вилучили. Така норма видається необхідною, її диспозиція має включати вказівку на незаконність подібних досліджень [14]. Тому видається, що ст. 142 КК України повинна бути доповнена новою частиною другою в наступній редакції:

«2. Незаконне відтворення людини методом репродуктивного клонування — карається...»

Відповідно ч. 2 вважати частиною третьою та викласти в наступній редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою та другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, двох або більше осіб, шляхом примушування або обману, а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого, — караються...».

Включення цієї норми до КК України означатиме виконання ще одного зобов'язання України, взятого нею перед світовою спільнотою. Слід відзначити, що виконання вимог міжнародних актів, учасницею яких є Україна, є ще однією причиною криміналізації окремих діянь у сфері медичної діяльності. Як правило, це стосується злочинів, які викликають занепокоєння усієї людської спільноти в силу своєї міжнародної поширеності чи загрози для всього людства. Саме з цієї причини в КК України з'явилась ст. 142, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проведення дослідів над особою.

Вперше світова спільнота звернула серйозну увагу на незаконне проведення дослідів над людиною в ході Міжнародного військового трибуналу, що засідав

у Нюрнберзі в 1947 р. В процесі роботи трибуналу був розроблений перший міжнародний кодекс — Звід правил про проведення експериментів на людях, або так званий Нюрнберзький кодекс, який вперше закріпив примат блага та інтересів окремої людини над інтересами науки і суспільства.

В 1964 р. Всесвітньою медичною асоціацією була прийнята Гельсінкська декларація [15, 18-20], в ст. 9 якої сказано, що лікар «повинен отримати від піддослідного добровільно підписану інформовану згоду на участь». В 1981 р. була прийнята Лісабонська декларація про права пацієнта [16], яка передбачає, що пацієнт має право, отримавши адекватну інформацію, погодитись на лікування або відмовитись від нього. Згідно з п. 3.1 Декларації про політику в сфері забезпечення прав пацієнта в Європі 1994 р. [17] «інформована свідомо згода пацієнта є попередньою умовою будь-якого медичного втручання». Проте лише в Конвенції про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини 1996 р. був чітко встановлений порядок отримання добровільної інформованої згоди на медичне втручання.

Зазначені положення були включені в національне законодавство України. Частина 2 ст. 28 Конституції України встановила заборону проведення медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди, а з метою забезпечення цього конституційного положення КК України 2001 р. передбачив відповідальність за незаконне проведення дослідів та клінічних випробувань над пацієнтом (ст. ст. 141-142 КК України).

Причиною криміналізації певних діянь є розвиток конституційних прав і свобод людини і громадянина, визнання їх найвищою цінністю в Конституції. Зокрема, закріплення в Конституції України права на безоплатну медичну допомогу мало своїм наслідком появу в КК України 2001 р. ст. 184, яка встановила кримінальну відповідальність за порушення цього права.

На процес криміналізації впливають норми моралі, громадська думка, соціальні стереотипи та упередження [18, 46]. При криміналізації діяння необхідно враховувати суспільну правосвідомість, історичні традиції, інакше кримінально-правова заборона буде необґрунтованою та неефективною в правозастосовній діяльності [19, 84-85].

Література

1. Антонов А. Д. Принципы криминализации общественно опасных деяний в уголовно-правовой науке // Вестник Московского Университета. Серия 11. Право. — 2001. — № 4. — С. 79-90.
2. Антонюк О. Р. Етико-правові проблеми клонування людського організму // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 17-18 квіт. 2008 р. — Л., 2008. — С. 7-11.
3. В США разрешены исследования со стволовыми клетками [Електронний ресурс]. — Режим доступа : news.bbc.co.uk/1/hi/russian/sci/tech/newsid_7848000/7848481.stm.
4. Всеобщая декларация о геноме человека и о правах человека, принятая на 29-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО 11.11.1997 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: www.un.org/Russian.
5. Декларация ООН о клонировании человека, принятая резолюцией 59/280 генеральной Ассамблеи от 08.03.2005 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : www.un.org/russian/document/declarat/decl_clon.html.

6. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), який стосується заборони клонування людей від 12.01.1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ligazakon.ua.
7. Доклад Национальной консультативной комиссии по биоэтике (NBAC) США // Человек. — 1998. — № 3. — С. 29-32.
8. Клеймонов М. П. Прогнозирование и приоритеты уголовной политики // Проблемы уголовной политики: советский и зарубежный опыт : сб. науч. ст. / сост. А. В. Усс. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. — С. 127-137.
9. Комітет з питань правоохоронної діяльності готується до розгляду Верховною Радою проекту закону про внесення доповнень до Кримінального кодексу України щодо клонування людини, поданий народним депутатом В. Олуйком [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua.
10. Кудрявцев В. Н. Криминология и проблемы криминализации / В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов // Журнал российского права. — 2004. — № 12. — С. 46-50.
11. Курс уголовного права. Ом 1. Общая часть. Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М. : Зерцало-М, 2002. — 624 с.
12. Лиссабонская Декларация о правах пациента, принята 34-й Всемирной Медицинской Ассамблеей, Лисабон, Португалия, сентябрь/октябрь 1981 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.azpp.web.kg/list_windows/lissabon_declaration.html.
13. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 1. — Ст. 3.
14. Романовский Г. Б. Клонирование: pro et contra // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2006. — № 3. — С. 199-210.
15. Федоров Г. К. Теория государства и права / Г. К. Федоров. — Кишинев : Pressa, 1998.
16. Хельсинская декларация всемирной медицинской ассоциации : рекомендации для врачей по проведению биомедицинских исследований на человеке // Международный журнал медицинской практики. — 2005. — № 6. — С. 18-20.

Анотація

Хімченко С. А. До питання криміналізації клонування людини. — Стаття.

Стаття присвячена питанням визначення правових аспектів клонування людини. Автор на підставі аналізу існуючих точок зору, положень чинного законодавства виказує особисте ставлення до означеного питання та надає конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: клонування людини, криміналізація, кримінальне законодавство.

Аннотация

Химченко С. А. К вопросу о криминализации клонирования человека. — Статья.

Статья посвящена вопросам определения правовых аспектов клонирования человека. Автор на основании анализа существующих точек зрения, положений действующего законодательства выражает личное отношение к указанному вопросу и предоставляет конкретные предложения по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: клонирование человека, криминализация, уголовное законодательство.

Summary

Himchenko S. A. Problems of development of Criminal justice in Ukraine for violation of the rights of the patient. — Article.

In this article the state of criminal and legal security of rights of the patient in Ukraine, in particular in scientific and technological progress are being examined. On the basis of analysis of current legislation, authors show their point of view to this certain problem and provide suggestions on development of criminal law and practice of its implementation.

Keywords: criminal legislation, patient's rights, criminal responsibility.